Lausunto
25.9.2023

Eduskunnan lakivaliokunta
U 43/2023 vp / asiantuntijalausunto

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin asiantuntijalausunto: Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle aikuisten rajatylittävää suojelua koskevista komission säädösehdotuksista

Etelä-Suomen oikeusapu- edunvalvontapiiri kiittää mahdollisuudesta antaa asiantuntijalausunto.

Ehdotuksen taustasta ja tavoitteesta

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri yhtyy ehdotuksen tavoitteisiin. On erityisen kannatettavaa, että unionissa on nostettu vahvasti esiin tarve aikuisten suojelulle rajat ylittävissä tilanteissa. EU-kansalaisten liikkuvuuden lisääntyminen, oleskelu ja asuminen muissa jäsenvaltioissa sekä väestön ikääntyminen vaikuttavat siihen, että tarvetta on laatia esitetyllä tavalla yhteistä sääntelyä ja vahvistaa jäsenvaltioiden viranomaisten yhteistyötä. Ehdotuksen tavoitteiden toteutumisen myötä olisi suojelua tarvitsevien aikuisten oikeusturva sekä itsemääräämisoikeuden toteutuminen vahvemmalla pohjalla.

Suomi on jo liittynyt aikuisten kansanvälisestä suojelusta Haagissa vuonna 2000 tehtyyn yleissopimukseen. Haagin sopimuksen keskeinen sääntely liittyy toimivaltaan, lainvalintaan sekä päätösten tunnustamiseen ja täytäntöönpanoon, on tarkoitus ottaa myös nyt ehdotettuun asetukseen. Voidaankin esittää perusteltu kysymys siitä, että olisiko riittävää, että kaikki jäsenvaltiot saataisiin liittymään Haagin yleissopimukseen, vai onko asetusehdotuksella mahdollista selkeyttää yleissopimuksen tavoitteita? Asetusehdotus toisaalta tehostaa jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä ja siten EU-asetuksen antaminen olisi perusteltua.

Kansallinen lainsäädäntö

Holhoustoimilaki turvaa heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten oikeusturvaa määräämällä edunvalvojan, kun henkilö ei enää itse pysty valvomaan etujaan tai hoitamaan asioitaan. Edunvalvoja hoitaa tyypillisesti päämiehensä taloudellisia asioita ja lisäksi hän huolehtii siitä, että päämies saa tarvitsemansa hoivan ja huolenpidon.

Edunvalvontaa koskevaa kansallista lainsäädäntöämme tullaan mahdollisesti ajantasaistamaan hallitusohjelman kirjauksen mukaisesti. Lainsäädännön ajantasaistamisessa olisi erityisen tärkeää huomioida mahdolliset kansallisen lainsäädännön muutostarpeet komission asetuksen tavoitteiden näkökulmasta. Esimerkiksi ulkomailta tullut edustajan nimeämispyyntö voi aiheuttaa muutostarpeita holhoustoimilakiin.

OAEV piirin näkökulma

Oikeusapu- ja edunvalvontapiirien yleisten edunvalvojien virkatehtävien suorittaminen rajat ylittävissä tilanteissa voi jatkossa yksinkertaistua ja päämiesten oikeusturvan toteutuminen on yhä varmemmalla pohjalla. Erityisesti eurooppalainen edustustodistus sekä viranomaisten tiiviimpi yhteistyö edesauttavat yleisen edunvalvonnan päämiesten oikeusturvan toteutumista yhä tehokkaammin unionin alueella.

Asetusehdotuksen 33 artikla koskee oikeusapua. Säännöksen sanamuoto maksuttoman oikeusavun tai vapautuksen myöntämistä kulujen/maksujen osalta ”niin laajalti kuin se on mahdollista pyynnön vastaanottavan jäsenvaltion lain mukaan” johtaa jäsenvaltion kansallisten säännösten noudattamiseen. Se ei siis aiheuta muutostarvetta oikeusapulain säännöksiin, eikä pyrkimyksenä ole yhtenäistää kansallisia lakeja oikeusavun osalta. Oikeusapulain 2 §:n nojalla maksutonta oikeusapua annetaan yhdenvertaisesti jo nykyisin taloudellisen aseman perusteella henkilölle, jolla on koti- tai asuinpaikka toisessa Euroopan unionin jäsenvaltiossa ja joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa.

Kansalaisten näkökulmasta

Päämiehet, joiden asioita yksityiset edunvalvojat ja edunvalvontavaltuutetut hoitavat, ovat myös merkittävä ryhmä, joita asetusehdotus mahdollisesti koskee. Erityisesti kansalaisten liikkuvuuden lisääntyminen EU-alueella luo tarvetta yhtenäisemmälle EU-sääntelylle, koskien aikuisten suojelua. Siten kyse on jo tällä hetkellä merkittävästä määrästä kansalaisia, joiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistetään yhä vahvemmin.

Yksityisillä edunvalvojilla tai edunvalvontavaltuutetuilla tulee olla mahdollisuus ajantasaiseen informaatioon sekä neuvontaan, että he voivat tehokkaasti toteuttaa tehtäväänsä, kun on kyse päämiehen rajatylittävästä asiasta.

Yhteistyö (VI luku)

22 artiklassa säännellään sitä, miten viranomaiset pyytäisivät toisen maan viranomaisia toimimaan sopivan edustajan hankkimisessa suojelua kaipaavalle aikuiselle. Edustajatahon tulisi olla nähtävästi viranomainen. 3 artiklan määrittelyn mukaisesti viranomaisella tarkoitetaan jäsenvaltion oikeus- tai hallintoviranomaista, jolla on toimivalta toteuttaa aikuisen henkilön tai hänen omaisuutensa suojeluun tähtääviä toimenpiteitä. 22 artiklan tilanteissa edustusta ei voisi siten määritellä yleiselle edunvalvojalle, sillä Suomen nykyisessä sääntelyssä yleinen edunvalvoja ei ole viranomaisasemassa. 22 artiklan perustelukappaleen muotoilu antaisi kuitenkin kuvan, että toimivaltaisen viranomaisen olisi nimettävä edustaja ja siten mahdollinen epäselvyys olisi tärkeää ratkaista.

Mikäli yleiset edunvalvojat toimisivat edustajana, niin määrät olisivat varmasti hyvin kohtuullisia vuositasolla. Yleisen edunvalvonnan riittävään resurssointiin olisi hyvä kiinnittää huomiota, mikäli uusia tehtäviä tulisi edunvalvonnan toimialalle.

DVV:n olisi luontevinta toimia toimivaltaisena viranomaisena nimeämispyynnöissä. Menettely voisi olla samantapainen kuin edunvalvonnan tarpeesta tehdyn ilmoituksen käsittely.

Suomen keskusviranomaista ei ole vielä nimetty tässä vaiheessa, mutta on luontevaa, että Digi- ja väestötietovirasto hoitaisi myös tehtävää. Näin voidaan turvata riittävä asiantuntemus asetuksessa määriteltyjen tehtävien hoitamisessa sekä toimivien yhteistyömuotojen muodostamisessa jäsenvaltioiden viranomaisten kesken.

Tehtävien keskittäminen myös tuomioistuinsektorilla nopeuttaa asioiden käsittelyä ja turvaa riittävän asiantuntijuuden EU-lainsäädännön soveltamisessa.

Viranomaisten yhteistyöhön eri tasoilla on kiitettävästi esitetty yhteistyömuotoja sekä kommunikaatiota helpottavia menettelytapoja ja välineitä kuten vakiolomakkeita.

Eurooppalainen edustajatodistus (VII luku)

Esitetty eurooppalainen edustustodistus on kannatettava uudistus ja on oletettavaa, että todistuksen käyttöönoton myötä toimivallan osoittaminen yksinkertaistuu rajat ylittävissä tilanteissa. Toimivallan osoittaminen on tärkeää erityisesti edunvalvojan tai edunvalvontavaltuutetun näkökulmasta tilanteissa, joissa hän hoitaa päämiehensä asioita rajat ylittävissä asioissa.

Edustustodistuksessa tulee ilmoittaa aikuisen edustajan tiedot ja mikäli edustaja on luonnollinen henkilö, niin hänet tunnistetaan Suomessa todennäköisesti henkilötunnuksen kautta. Yleisten edunvalvojien näkökulmasta on haaste, mikäli edunvalvojan yksilöinti tapahtuu hänen henkilötunnuksensa kautta. Yleisen edunvalvojan rekisteröinnin tulisi tapahtua samoilla tiedoilla kuin rahanpesulain 3§:n 2 momentin 2 kohdassa eli palveluntuottajan edunvalvojan järjestysnumerolla. Tätä laajempien henkilötietojen keräämistä yleisestä edunvalvojasta ei voida pitää tarpeellisena.

Edustustodistuksen voimassaoloaika on rajattu ehdotuksessa yhteen vuoteen tai viranomainen voi päättää edustustodistuksen olevan voimassa pidemmän tai lyhyemmän ajan. Olisi mahdollisesti punnittava myös vaihtoehtoa, että todistus voisi olla voimassa toistaiseksi, sillä yhden vuoden voimassaoloajalle ei ole esitetty merkittäviä perusteita.

Suojelutoimenpiteitä koskevien rekisterien yhteenliittäminen (VIII luku)

Jäsenvaltioiden on perustettava suojelua koskeva rekisteri artiklan 45 mukaisesti. Kyseiseen rekisteriin tulisi kirjata varsin laajasti tietoja pakollisina ja siten rekisterin tietosisältö olisi hyvin laaja. Rekisterin sisällön laajuutta olisi erityisen tärkeää punnita vielä siitä näkökulmasta, että onko tiedoille todellista tarvetta rajat ylittävissä tilanteissa.

Erityisesti edustajan toimivalta sekä edustettavan henkilön oikeustoimikelpoisuus olisivat rekisterin käytettävyyden kannalta merkittävät tiedot.

Rekisteri tulisi pitämään sisällään hyvinkin arkaluontoisia tietoja ja siten olisi ehdottoman tärkeää punnita sitä henkilöpiiriä, joilla olisi oikeus saada käyttöoikeus rekisteriin. Etenkin päämiesten tietosuojan näkökulmasta kysymys on erityisen tärkeä.

Viranomaisten välinen sähköinen yhteydenpito (IX luku)

Viranomaisten välistä sähköistä yhteydenpitoa on tärkeää edistää. Euroopan oikeusportaalin hyödyntämistä voidaan pitää positiivisena tavoitteena, sillä näin edesautetaan informaation jakamista aihepiiristä, josta on vaikea muuten saada tietoa eri jäsenvaltioista.

Myös hallitusohjelman kirjaus sähköisten palveluiden hyödyntämisestä edunvalvonnassa, on linjassa tämän tavoitteen kanssa.

Hyvinkäällä 25.9.2023
Päivi Pyykkö
johtava yleinen edunvalvoja